

Leren lezen en spellen,
een aanpak

werkt! 2

José Schraven

In het vorige artikel – *Instructie werkt! (1)*, opgenomen in *Praxisbulletin*, nummer 7 – zijn een aantal algemene tips beschreven én speciale tips voor de klankzuivere periode.

In dit vervolgartikel gaat het om tips voor de niet-klankzuivere periode in groep 3 en de hogere groepen. De algemene tips blijven ook voor deze groepen gehandhaafd.

Niet-klankzuivere periode

De niet-klankzuivere periode start nadat alle letters expliciet zijn aangeboden en geoefend. Meestal is dit halverwege groep 3. Vervolgens loopt deze periode door tot en met groep 8.

'Bankletter'

Tweede helft groep 3

Als alle letters aangeleerd zijn – halverwege groep 3 – gaan we geleidelijk aan overstappen op de niet-klankzuivere periode.

Vanaf dan gaat het systeem van letterlijk kunnen verklanken steeds minder op. De kinderen zien een woord en moeten weten dat ze iets anders moeten zeggen dan ze zien. Of ze horen een woord en moeten weten dat ze iets anders moeten schrijven dan ze horen.

In de instructieles leren de kinderen de ordening om de problemen zo goed mogelijk aan te pakken.

Ordering en denkkader

In de klankzuivere periode hadden we eigenlijk maar één type woorden: de klankzuivere woorden. Binnen de groep van de niet-klankzuivere woorden zijn meer categorieën te onderscheiden.

Binnen deze groep horen woorden bij elkaar op overeenkomstige lees-schrijfwijze. Dat noemen we een categorie. Het is nu de bedoeling om in de instructieles deze ordening aan de kinderen te leren. Als de kinderen met deze ordening bekend zijn, kunnen ze veel beter beredeneren waarom een woord zo gelezen of geschreven moet worden. Het is dus het aanreiken van een denkkader. We leren de kinderen denken om zo zelf hun werk te kunnen controleren. Het is niet goed of fout omdat de juf of de meester het zegt, maar omdat er een reden voor is.

Wanneer de kinderen een helder kader aangereikt krijgen, kunnen ze ook de informatie gerichter opslaan, met als gevolg dat ze die informatie ook weer sneller kunnen terugvinden.

1 Lezen

Alle methodes behandelen in de niet-klankzuivere periode bij het lezen eenzelfde soort ordening/categorieën. De volgorde van aanbieding kan wat verschillend zijn. Je ziet «ng», «nk», «cht», «aai-ooi-oei», «eeuw-iouw», «-d», «open en gesloten lettergreepwoorden», enzovoort.

Het aardige is nu dat je in de niet-klankzuivere periode niet meteen de woorden die je leert lezen ook hoeft te gaan schrijven. De kinderen gaan deze categorieën pas later schrijven.

• Tip uit en voor de praktijk

Bij de instructie van het lezen van een categorie noemt de leerkracht al wel de naam. Bijvoorbeeld *wachtwoorden* of *bankletterwoorden*. De leerkracht legt zo al in de week wat later bij spelling wordt aangeboden.

2 Woorden lezen

Het gevaar in deze periode (tweede helft groep 3 en hoger) is dat er zo veel nadruk op het lezen van de niet-klankzuivere woorden gelegd wordt dat de klankzuivere woorden niet meer geoefend worden.

• Tip uit en voor de praktijk

Het is daarom zinvol om bij de niet-klankzuivere woorden (nieuwe categorie en herhaling) die op het zijbord staan ook altijd moeilijke klankzuivere woorden te zetten.

Bijvoorbeeld per week een rijtje met twee medeklinkers voor en achter, een rijtje met drie medeklinkers voor en een rijtje met drie medeklinkers achter. Bijvoorbeeld:

aaï	oei	ooi	stamp	streep	dikst
maai	roei	mooi	klimt	sproet	danst
zaai	boei	gooi	stopt	spleet	groenst

3 Auditieve lettergrepen (klankvoeten)

Het verdelen van woorden met twee of meer lettergrepen zoals kleuters dat doen, noemen we: lezen in *auditieve lettergrepen*. Bijvoorbeeld: «ka-t(t)en», «sti-p(p)en», enzovoort. (Zie meer voorbeelden op de website www.praxisbulletin.nl.) Kooreman heeft hier de term *klankvoeten* voor bedacht. In het video-instructiepakket *Zo leer je kinderen lezen en spellen* (J. L. M. Schraven) is een bewerking van dit type woorden uitgewerkt. Het oefenen van het klankvoetensysteem als voorbereiding op het ontsleutelen van tweellettergrepige woorden blijkt veel houvast te bieden.

• Tip uit en voor de praktijk

Het lezen van woorden in auditieve lettergrepen c.q. klankvoeten is een strategie om lange woorden te leren ontsleutelen. Als kinderen de woorden nog niet in zijn geheel kunnen overzien, is de instructie: 'Lees maar in klankvoeten.' De leerkracht leert de kinderen hoe ze het woord zelf kunnen ontsleutelen.

4 Spelling

Wanneer bij *spelling* een nieuwe categorie aangeleerd wordt, wordt *dezelfde categorienaam* gebruikt die eerder bij lezen is aangeboden. De kinderen kennen deze groep van woorden al, maar moeten nu nog horen hoe de regel (of denkwijze) is om te zorgen dat de woorden van deze categorie goed geschreven worden.

Alleen visueel inprenten of analogie («strooi» schrijf je net als «mooi») biedt te weinig houvast voor veel kinderen.

• Tip uit en voor de praktijk

Bij *spelling* gaat de instructie over wat je hoort, maar anders moet schrijven. (Bijvoorbeeld bij «aai-ooi-oei». 'Je hoort de «j», maar je schrijft de «i».)

Bij «eeuw-ieuw» horen de kinderen de «u» niet. Dan is het natuurlijk handig te zeggen dat ze de «u» niet moeten vergeten. («Eeuw-ieuw» is een *viertekenklank* en dan moet je de «u» niet vergeten.)

5 Auditief dictee

In de instructieles zijn we steeds bezig te kijken of de kinderen de woorden goed kunnen ordenen, dat wil zeggen: bij de *goede categorie* kunnen indelen. Elk woord hoort bij een groep/categorie. Als het kind weet bij welke categorie een woord hoort, dan kan het er vervolgens de regel (of denkwijze) aan koppelen en weet dan hoe het woord geschreven moet worden. In het dictee, dat *elke dag* gegeven wordt, komen *alle aangeleerde categorieën* terug om deze steeds te herhalen.

• Tips uit en voor de praktijk

– Bij het dictee is het belangrijk dat de kinderen *eerst denken* (bij welke groep hoort het woord?), vervolgens *de regel oproepen* en dan gaan schrijven.

Om dit te stimuleren, wordt vaak een *categoriekaart* gebruikt (als *visuele ondersteuning*), waar symbolen op staan van de categorieën. Elke categorie heeft een cijfer. De cijfers zijn een verkorting voor de categorienaam.

Een voorbeeld. De *wachtwoorden* hebben het cijfer 2. Kinderen moeten het woord «tocht» opschrijven. En bij de nabespreking zegt het kind dat het woord «tocht» een *wachtwoord* is. Het grote gevaar is nu dat de kinderen en de leerkracht gaan praten in cijfers. Het cijfer vertelt niet hoe je moet denken. De categorienaam wél. Bijvoorbeeld bij een *wachtwoord* hoort de regel: korte klank plus «-cht» met de «ch» van «wacht».

De nabespreking (verwoording) is zowel *herhaling* als *observatie*, om te kijken of het kind goed gedacht heeft.

– Het ordenen is ter afwisseling wel eens *auditief* te oefenen. De leerkracht zegt bijvoorbeeld: 'Taai.' De leerling zegt: 'Drieteckenklank.' Je hoort de «j», maar je schrijft de «i».' De leerkracht zegt: 'Plank.' De leerling zegt: 'Bankletter. Er mag geen «g» tussen.'

'Drieteckenklank'

Expliciete instructie vanaf groep 4

'chinese letter'

Ook in groep 4 en hoger blijft het belangrijk expliciete instructie bij lezen en spellen te geven. Het is zinvol kritisch naar de oefeningen te kijken. Hebben de oefeningen te maken met het *doel* wat bereikt moet worden? Vaak worden er bij technisch lezen oefeningen aangeboden die niet tot het doel leiden. Soms wordt meer tijd aan woordverklaring en aan schriftelijke verwerking besteed, terwijl *technisch lezen* het doel van de les was. Dat is jammer, aangezien men meestal tijd te kort komt.

1 Combinatie

In de praktijk blijkt dat de *combinatie van lezen en spellen* – zoals hiervoor bij het niet-klankzuivere deel van groep 3 is beschreven – kan worden voortgezet in groep 4 en hoger. Eerst wordt uitleg gegeven over hoe een bepaalde categorie gelezen moet worden. Later komt bij de spellinginstructie deze categorie weer terug en wordt verteld hoe de woorden goed geschreven kunnen worden.

• Tip uit en voor de praktijk

Door elke week één nieuwe leescategorie expliciet dagelijks te oefenen en elke dag een kort dictee te geven (zeven woorden en een zin), wordt de effectiviteit verhoogd.

2 Lezen

In groep 4 en de hogere groepen – tot het technisch leesniveau van AVI 9 is bereikt – blijft expliciet oefenen zinvol. Hiervoor heeft weinig speciaals aangeschaft te worden. Veel scholen hebben daar aardig wat materiaal voor in huis, zoals *Speciale Leesbegeleiding* (Luc Koning, Malmberg, 's-Hertogenbosch), leesboekjes van *De Leesweg* (ThiemeMeulenhoff, Utrecht) of andere materialen. Het is waardevol om deze materialen preventief in te zetten.

• Tips uit en voor de praktijk

– Net zoals in groep 3 kan er per week één nieuwe categorie aangeleerd worden. En vervolgens kan er *elke dag* worden geoefend met het blad waar deze categorie op uitgewerkt staat. Dat wil zeggen: met elkaar hardop lezen en herhalen.

Kritisch kijken (vanuit het denkkader) naar het materiaal blijft belangrijk, omdat niet altijd alle woorden goed geordend staan op een blad. Bijvoorbeeld: op een blad met twee keer de onbeklemtoonde «e» (zoals in «wandelen») moet geen woord staan als «bevelen». Dit is verwarrend. Deze woorden kunnen dan doorgestreep worden.

– Een *woordrijboekje per AVI-niveau* voor ieder kind werkt het handigst. (Voor de samenstelling hiervan: zie het *planningschema* op de website www.praxisbulletin.nl.)

– Het is heel zinvol om ook na te vragen of kinderen nog andere categorieën op de betreffende pagina zien staan. Bijvoorbeeld bij het woord «winkelen» zit er nog een *bankletter* in. Of bij een heel ander type woord zoals «vergissing» kunnen de kinderen dan antwoorden: 'Voorvoegsel, klankvoet met de dubbelzetter en een Chinese letter.'

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat er per woord steeds meer categorieën voorkomen. In de instructieles wordt vooral de ordening van de woorden c.q. woorddelen aangeleerd. Vervolgens kan gewoon in de leesboekjes gelezen worden.

3 Spelling (auditief dictee)

Behalve dat er in groep 4 tot en met groep 8 nieuwe categorieën aangeboden worden, zien we dat er nu ook steeds vaker *meerdere categorieën in één woord* geschreven moeten worden. Dit wordt geleidelijk aan opgebouwd van twee naar drie en meer categorieën per woord. (Zie het *planningschema* op de website www.praxisbulletin.nl.) Er komen nieuwe categorieën bij, maar de kennis over de *basicategorieën* blijft in alle groepen een belangrijke rol spelen.

'Tekendief'

- **Tips uit en voor de praktijk**
 - De leerkrachten in alle groepen moeten goed op de hoogte zijn van alle categorieën om goede instructie te blijven geven. Neem bijvoorbeeld een woord als «vernieuwing». Dit woord bestaat uit een voorvoegsel, een viertekenklank en een Chinese letter. Of neem een woord als «chocolade». Behalve dat de «ch»-categorie en de «c»-categorie voorkomen, is er ook de open lettergreep oftewel klankvoetendeel met drie keer een tekendief aanwezig.
 - Zoals in groep 3 blijft het dagelijkse dictee in groep 4 en hoger belangrijk voor de inoefening. Per week komen ook weer alle eerdere categorieën ongeveer drie keer terug. Hiervoor kunnen de woorden zowel uit de methode als uit allerlei ander materiaal gehaald worden.
 - Het samen nakijken – waarbij de kinderen verwoorden bij welke categorie het woord hoort en hoe ze gedacht hebben – is heel belangrijk om de ordening te oefenen. Ook in deze groepen blijkt dat elke dag oefenen voorkomt dat de informatie wegzakt bij de kinderen. De leerkracht weet goed hoe de kinderen functioneren en kan daar meteen de volgende dag op aansluiten. Uitgebreide handelingsplannen worden zo overbodig.

Afsluiting

Het zal duidelijk zijn dat dit alles niet vanzelf gaat. Oefening door middel van begeleid werken en uitdagen in dagelijkse momenten die volgens een vast patroon zijn opgebouwd, geven veel structuur en houvast.

De basisoefeningen zijn nodig om tot een geautomatiseerd proces van lezen en spellen te komen. Wanneer in de instructies een stevige basis gelegd wordt, kan er binnen allerlei andere lessen – zoals bij begrijpend lezen en wereldoriëntatie – veel meer zelfstandig gewerkt worden.

Ik wens u veel succes!

Literatuur

- J. L. M. Schraven, *Zo leer je kinderen lezen en spellen*, rcm, Zutphen, 2001.
- J. L. M. Schraven, *Kernonderdelen bij het aanvankelijk lezen en spellen*, in: *Tijdschrift Speciaal Onderwijs*, nummer 66, 1993, pagina 290-295.
- J. L. M. Schraven, *Aanvankelijk lezen en spellen. Een preventieve aanpak in een overgangsschool*, in: *School en begeleiding*, 1994, pagina 40-43.
- J. L. M. Schraven, J. E. H. van Luit, *Technisch lezen*, in: J. E. H. van Luit, A. Meijer (red.), *Onderwijs aan kinderen met een leerachterstand*, Intro, Baarn, 1995.
- M. C. Smits, *Twee vliegen in één klap. Schrijven én lezen in groep 3*, in: *JSW*, 1999, pagina 36-40.
- J. L. M. Schraven, *Gerichte instructie geeft betere resultaten bij lezen en spellen*, in: *Schooljournaal/Zorg Primair*, 2000, pagina 1-6.

Meer informatie

Voor meer informatie kunt u bellen of schrijven met de auteur van dit artikel:

Mevrouw J. Schraven
Postbus 4215
7200 BE Zutphen
T 0575 - 51 24 76

Extensie op de site

Dit artikel heeft een extensie op onze internetsite www.praxisbulletin.nl

